

29. Ezop Anlatılarını İçeren Bir Eser: “Letâyifü'l-Hikâyât”¹**Mustafa ALKAN²****APA:** Alkan, M. (2024). Ezop Anlatılarını İçeren Bir Eser: “Letâyifü'l-Hikâyât”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 482-505. DOI: 10.29000/rumelide.1469430.**Öz**

Köle olarak yaşadığı toplumda, hürlerden daha hür aklıyla asırlar öncesinden günümüze kadar ulaşan hayvan hikâyelerini bizlere miras bırakan Ezop, bu hikâyeleri ile olgun insanda olması gereken özellikler ve olmaması gereken huyları küçük büyük herkesin anlayacağı bir dille anlatmıştır. Bu hikâyeler o kadar ünlenmiştir ki kendinden yaklaşık 2 yüzyıl sonra büyük düşünür Sokrates, 5 yüzyıl sonra Latin ozan Phaedrus ve 21 yüzyıl sonra da La Fontaine bu hikâyeleri nazımla yeniden söylemişlerdir. Ezop'un hikâyeleri geniş bir coğrafyada meydana gelmiştir. Anadolu ve Yunan coğrafyası bu hikâyelerin merkezidir. Ancak onun yaşadığı düşünülen Bâbil ve Mısır da bu hikâyelerin oluştuğu yerlerdendir. İlgili zamanda dünyanın en güçlü devletlerinin olduğu bu geniş coğrafyadan dünyaya yayılan Ezop anlatıları, bütün milletlerin ortak malı olmuş ve birçok dile tercüme edilmiştir. Tahminen 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başlarında Anadolu'da veya Balkanlar'da *Letâyifü'l-Hikâyât* adıyla Ezop anlatılarını toplayan bir eser daha vücuda getirilmiştir. Esasını Ezop anlatılarının oluşturduğu bu eserde, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sinden, Ahmed Süheylî'nin *Nevâdir-i Süheylî*'sinden, *Câmi ü'l-Hikâyât* tercümelerinden, Lâmiî'nin *Letâif*inden ve *Binbir Gece Masalları*'ndan da anlatılar mevcuttur. Dili ve imla hususiyetleri itibarıyla bir Eski Anadolu Türkçesi metni olan *Letâyifü'l-Hikâyât*, hem dili hem de içeriği açısından önem arz etmektedir. Nitekim eserden hareketle Eski Anadolu Türkçesi üzerine yeni değerlendirmeler yapabilmek, Ezop'un biyografisiyle ilgili yeni bilgilere ve yeni Ezop anlatılarına ulaşmak mümkün olacaktır. Bu makalede işbu eser ayrıntılı şekilde tanıtılmaya çalışılacaktır. Ancak eserin dil ve imla hususiyetleri de eklendiğinde çalışmanın bir makale boyutunu çok aşacak olmasından dolayı bu çalışmada eserin tavsifi, içeriği ve yazarı üzerinde durulacak; eserin dil ve imla hususiyetleri bir başka çalışmaya konu edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ezop, fabl, hikâye, letâif

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu makale “Letâyifü'l Hikâyât [TDK A 306] (İnceleme-Metin-İndeksli Sözlük-Tıpkıbasım)” adlı doktora tezi çalışması kapsamında üretilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.**Finansman:** Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.**Telif Hakkı & Lisans:** Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.**Kaynak:** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.**Benzerlik Raporu:** Alındı – Turnitin, Oran: %2**Etik Şikayeti:** editor@rumelide.com**Makale Türü:** Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 17.03.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1469430**Hakem Değerlendirmesi:** İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme

² Öğr. Gör., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD / Lect., Afyon Kocatepe University, Faculty of Education Department of Turkish and Social Sciences Education, Department of Turkish Education (Afyonkarahisar, Türkiye), alkan@aku.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0002-9293-2715, **ROR ID:** https://ror.org/03a1crh56, **ISNI:** 0000 0001 0740 4815

A Work Containing Aesop Narratives: "Letâyifü'l-Hikâyat"³

Abstract

In the society where he lived as a slave, Aesop, who bequeathed us animal stories that have survived from centuries ago to the present day with his mind freer than the free people, has explained the characteristics that should be in a mature person and the habits that should not be in these stories in a language that everyone, small and large, can understand. These stories became so famous that the great thinker Socrates about 2 centuries later, the Latin poet Phaedrus 5 centuries later and La Fontaine 21 centuries later retold these stories in verse. Aesop's stories were created in a wide geography. Anatolia and Greek geography are the centre of these stories. However, Babylon and Egypt, where he is thought to have lived, are also places where these stories were formed. Aesop's narratives, which spread to the world from this vast geography where the most powerful states of the world were located at the relevant time, became the common property of all nations and were translated into many languages. At the end of the 16th century and the beginning of the 17th century, another work collecting Aesop's narratives, *Letâyifü'l-Hikâyat*, was produced in Anatolia or the Balkans. In this work, which is mainly composed of Aesop's narratives, there are also narratives from Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî's *Mesnevî*, Ahmed Süheylî's *Nevâdir-i Süheylî*, translations of *Câmi'ü'l-Hikâyat*, Lâmi's *Letâif* and *Thousand and One Nights Tales*. *Letâyifü'l-Hikâyat*, which is an Old Anatolian Turkish text in terms of its language and orthography, is important both in terms of its language and content. As a matter of fact, it will be possible to make new evaluations on Old Anatolian Turkish based on the work, to reach new information about Aesop's biography and new Aesop narratives. This article will try to introduce this work in detail. However, when the linguistic and orthographic features of the work are added, this study will focus on the recommendation, content and author of the work; the linguistic and orthographic features of the work will be the subject of another study.

Keywords: Aesop, fabl, letâif, story

Giriş

Hikâye nesir biçimi, neredeyse tüm milletlerin edebiyatlarında en eski edebî eser biçimlerinden biridir ve tüm milletlerin edebiyat ürünleri arasında önemli bir yer tutar. Türk edebiyatında da hikâye nesir biçiminin hemen her türünde eser verilmiştir. Bunlardan biri de müellifi bilinmeyen *Letâyifü'l-Hikâyat* adlı eserdir ki içerisinde fabl ve lâtife türünden hikâyeleri barındırmaktadır. Bu eserde yer alan

³ **Statement:** This article has been produced within the scope of the doctoral degree thesis titled "Letâyifü'l-Hikâyat [TDK A 306] (İncele-me-Metin-İndeksli Sözlük-Tıpkıbasım)". It is declared that scientific and ethical principles have been followed in the preparation process of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received - Turnitin, Rate: 2

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 17.03.2024-Acceptance Date: 20.04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1469430

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

hikâyeler, çeşitli kaynaklarda da bulunmakta, ancak müellif tarafından hikâyelerin tamamı, Eski Yunan'daki ünlü fabl anlatıcısı Ezop'a atfedilmektedir.

Kaynaklarda, Ezop'un gerçekten yaşamayıp efsanevi bir kişi olduğundan Frigyalı ya da Trakyalı olduğuna; Frigya'da, Trakya'da, Samos'ta (Susam Adası), Sardeis'te, Tarsus'ta, Bandırma'da hatta Mısır'da doğduğuna kadar farklı savlar mevcuttur (Yüksel, 2016, s.49). Bunlar arasında en fazla üzerinde durulan ve kabul edilen sav ise onun Frigya'da doğmuş, Frigyalı hür bir kişi iken Lidyalıların Frigya'yı ele geçirmelerinden sonra Lidyalılara esir olduğu yönündedir. Daha sonra özgürlüğüne kavuşup M.Ö 561-547 yılları arasında hüküm süren son Lidya kralı Krezüs'ün yanında kalarak “masal” olarak nitelenen anlatılarını yazıp bu krala takdim ettiği düşünülmektedir (Ataç, 2008, s.12-30). Ezop, Krezüs tarafından, Pers Kralı 2. Kuruş (Keyhüsrev) ile girilecek mücadelenin akıbeti üzerine Delphoi tapınağındaki falcıların kehanetlerini öğrenmek üzere Yunanistan'a gönderilmiş (Gönçer, 1971, s. 126), bu makaleye konu olan *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta da geçtiği üzere Ezop, Delphoi'de, çeşitli iftiralar neticesinde, ölüm cezasına çarptırılıp bu şehirde öldürülmüştür.

Ezop'un anlatıları onun ölümünden sonra da dilden dile yayılarak Asya'dan Avrupa'ya ve Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada bilinir olmuş ve derlenip kitaplaştırılmıştır. Bu tür eserlerden biri olan *Letâyifü'l-Hikâyât*, eserin dilinden ve içeriğinden tahmin edildiği kadarıyla, 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başında, Ezop anlatılarının en bilindiği coğrafyalardan Anadolu'da veya Balkanlar'da yazılmıştır.

Letâyifü'l-Hikâyât

1. Nüsha Tavsifi

Letâyifü'l-Hikâyât, TDK A 306 kayıt numarası ile Türk Dil Kurumu Kütüphanesi'ne kayıtlı bir yazma eserdir. Eser, toplam 113 varaktan oluşmakta olup 113b varağı boştur. 1b'de

“Letâyifü'l-Hikâyât Rivâyet olnur ki Yunanda bir feylesöf var idi ve anuñ bir 'âkil kulu var idi ismine Esop dirler idi anuñ 'acâ'ib ve ğarâ'ib menkabeleri vardır...” (*Letâyifü'l-Hikâyât*, 1b/1-5)

cümlesi ile başlamakta ve 113a'da

“...ve min-ellâhi'n-nevvir li-küllü me'mül innehu 'alâ külli şey'in kâdir temmet bi-'avnillâhi'l-Müsteân⁴ mîm” (*Letâyifü'l-Hikâyât*, 113a/12-15)

şeklindeki ketebe kaydıyla sona ermektedir. Eserin adı metinde “Hikâyet” olarak yazılmıştır ancak Arapça'daki kural gereği, tamlamadaki “*leîâ'if/leîâyif*” kelimesi çoğul olduğundan tamlamayı oluşturan diğer kelimenin de çoğul olması gerekir. O nedenle eser adının doğru yazımı “*Letâyifü'l-Hikâyât*” olmalıdır.

Nesih kırması bir hatla kedi filigranlı bir kâğıda yazılan eserin her sayfasında 15 satır mevcut olup başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

⁴ Ve her umudun (emelin) nuru Allah'tandır, şüphesiz o her şeye kâdirdir. Müsteân (kendisinden yardım dilenen) olan Allah'ın yardımıyla [kitap] tamamlandı.

Kitabın ön ve arka kapaklarından ite, sayfalardan önce, birer tane daha karton kapak vardır. Eserin kapak ebadı 208x152 mm, kâğıt ebadı 160x100 mm olup cildi, sırtı siyah meşin, kapakları siyah pandizot bez kaplı bir cilttir.⁵

Eserin ketebe kaydı şu şekildedir:

"...eger bu 'abd-i zâlûñ řâli [i] müsâ'id olup bu terceme-i kitâb-ı nâ-yâbı nazar-ı iksîr-i esed-i pâd-şâhî ve huzûr-ı sa'âdet-mevfûr-ı hâzret-i saltanat-penâhiye vuşul bulup fi'l-cümle maqbûl olursa zihî sa'âdet bâ-ıkbâl-i devlet-i câvid ger kabûl küned ez-luř-ı kerem şâh-ı cihân-h'âha ıkbâl-i cihân için nişânüm lisân-ı Yunanide ve zebân-ı 'Umrâniyye[de] vâkı' olan kütüb-i tevârihiyye vü aħbâr u siyer-i lisân ki bu Türkî dile terceme olmamışdır rüşen 'ibârât ve hûb ışılâhâtla terceme olur ve min-e'llâhî'n-nevvir li-küllî me'mûl innehu 'alâ küllî şey'in kâdir temmet bi-'avnillâhî'l-Müste'ân⁶ mîm" (Letâyifü'l-Hikâyât, 113a/4-15).

Bu ketebe kaydından eserin bir padişaha sunulmak amacıyla yazılan tercüme bir eser olduğu anlaşılakta ancak kayıttta müellif ya da müstensihe, eserin istinsah tarihine veya hangi padişaha sunulduğuna dair bir bilgi yer almadığı gibi kitabın mülkiyetine dair bir işaret de bulunmamaktadır.

Yazma, iyi korunmuş olup eksik, kopuk sayfalar; silik, kazıntı yerler bulunmamakta ama dış kapak kısmından neme maruz kaldığı ve bazı yerlerde birbirine bakan iki sayfanın mürekkeplerinin karıştığı görülmektedir.

2. İçeriği

Esas itibarıyla *Letâyifü'l-Hikâyât*, Eski Yunan'daki ünlü hikâyeci Ezop'un meşhur anlatılarını içeren bir kitaptır. Eserde Ezop'un hikâyelerinden önce onun hayatına dair bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler arasında Ezop'un doğumu ve memleketine dair herhangi bir ipucu yoktur ama onun Yunan milletinden olduğu belirtilmektedir. Eserde Ezop'un hayatıyla ilgili verilen bilgiler onun kölelik zamanıyla başlamakta; akabinde kölelikten kurtulması, Babil'de elçilik vazifesi ve sonrasında Delfoi'de dağdan atılmak yoluyla ölümü anlatılmaktadır. Ezop'un hayat hikâyesini anlatırken müellif, Ezop'un hayatında olduğu üzere, yeri geldikçe Ezop'a hikâye anlattırmaktadır.

Eserde bütün hikâyeler Ezop'a atfedilse de kitapta Ezop anlatılarının dışında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevî*'sinden, Ahmed Süheylî'nin *Nevâdir-i Süheylî* adıyla meşhur olan *Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir*'inden, *Câmi'ü'l-Hikâyât* tercümelerinden, Lâmiî'nin *Letâif*'inden ve *Binbir Gece Masalları*'ndan da anlatılar mevcuttur.

Eserin başında Ezop'un biyografisi "Hikâyet" başlığıyla verilen anlatılarla karışık olarak sunulmuş ve Ezop'un biyografisi içinde de hikâyeler anlatılmıştır. Bunlarla birlikte değerlendirildiğinde eserde toplam 219 anlatı mevcuttur. Bunlardan 9 adet anlatı Ezop'un hayatıyla ilgilidir. Bunların dışında 10 adet hikâye ise Ezop'un biyografisinin içerisinde Ezop'a anlattırılmaktadır. Toplam 219 anlatıdan Ezop'un hayatıyla ilgili olan 9'u çıkarıldığında geriye kalan 210 anlatının 131'i Ezop anlatısıdır. Diğerlerinden 2'i *Mesnevî*'den, 2'si *Nevâdir-i Süheylî*'den, 2'si *Câmiü'l-Hikâyât*'tan, 1'i *Letâif-i*

⁵ Eserin ebadı ve cildi ile ilgili bilgi, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu'ndan alınmıştır. Katalogda eserin ismi "*Leřâ ifü'l-Hikâyât*" olarak; giriş cümlesindeki "*ve anuñ bir 'âkil kulı var idi*" ibaresi de "*ve anuñ ğâfil bir kulı var idi*" şeklinde okunmuştur. Yazmanın rika yazı çeşidiyle kaleme alındığı bildirilse de eser, nesih ile yazılmıştır. Ayrıca, kitabın Kâtip Çelebi'ye ait olduğu söylentisi de dile getirilmiş ve bunun doğrulanamadığı belirtilmiştir. Eserde bu rivayeti doğrulayacak hiçbir işaret bulunmamaktadır. Bkz.: Müjgân Cunbur ve Dursun Kaya, Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu (Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999), 169-170.

⁶ Ve her umudun (emelin) nuru Allah'tandır, şüphesiz o her şeye kâdirdir. Müsteân (kendisinden yardım dilenen) olan Allah'ın yardımıyla [kitap] tamamlandı.

Lâmî'den, 1'i de *Binbir Gece Masalları*'ndan alıntıdır. Eserdeki anlatılardan 71'inin kaynağı tespit edilememiştir. Kaynağı tespit edilemeyen bu anlatılardan 25'i Ezop'un meşhur anlatılarına benzeyen hayvan hikâyeleridir. Bunlar, Ezop'a ait anlatılar olabileceği gibi, eser müellifinin duyduğu ya da okuduğu hikâyeler de olabilir; ancak Ezop'a atfedilerek kitaba konulmuşlardır. Belki de bu eserle birlikte, Ezop anlatıları yeniden gözden geçirilip, ilgili anlatıların izi sürülerek Ezop anlatılarına yenileri eklenebilir. Eserdeki bütün hikâyelerin Ezop'a ait olmadığı bir hakikat iken; müellif, 24b varacağı 4 ve 5. satırda

"...ve dağı Esopuñ hâl-i hayâtında vâkı' olan hikâyetlerinden ki her birinden envâ' naşâyih ü mevâ' ız hâ[ş]ı olur zıkr olındı..." (Letâyifü'l-Hikâyât, 24b/4-5)

diyerek kitaptaki bütün anlatıları Ezop'a atfetmektedir. Bu durum, eski edebiyat geleneği düşünüldüğünde, çok da garipsenecek bir durum değildir. Çünkü bu gelenekte, bilgiyi kendine mal ederek anlatma yaygındır. Müellifler ekseriyetle; okuduğunu, öğrendiğini, duyduğunu muhataba ulaştırma gayretinde olup bilginin kaynağı ile çok da ilgilenmemişlerdir.

Letâyifü'l-Hikâyât, içeriği itibarıyla öğretici bir metin olup hikmetli düşünce ve sözler barındırmaktadır. Bu hikmetli düşünce ve sözleri hikâye anlatımını vasıta yaparak okuyucuya ulaştıran müellif, hikâyelerin hemen ardından "bu kışşadan sâmi'ne hişşe oldur ki...", "bundan nef'-i kelâm oldur ki...", "bu hikâyetden murâd oldur ki...", "hikâyetden fâ'ide oldur ki...", "uğalâya lâzım olan oldur ki...", "erbâb-ı hayrete mücib-i 'ibret oldur ki..." ve benzeri ifadelerle hikâyeden çıkarılması gereken dersi söyleyip nasihat etmeyi tercih etmektedir.

Eserdeki hikâyeler, Ezop hikâyelerinde olduğu gibi, önce hikâye anlatımı daha sonra hikâyeden çıkarılması gereken ders söylenmek yoluyla düzenlenmiştir. Bunu şu şekilde örneklendirmek mümkündür:

Hikâyet

Arslan ki cemî'-i cân-verleriñ pād-şâhidur bir gün haste olur mecmû'-ı cân-verler bunı göre geldiler dîlkü gelmedi arslan şordı dîlkü niçün gelmedi kurd eyitdi seni böyle görüp hıdmete gelmedi didi bu esnâda dîlkü hâzır gelüp kurdın ğamzın tıyıcak dîlküye su'âl olındukda dîlkü eydür bularuñ pād-şâhi göre geldüklerinden benüm gelmediğim pād-şâha fâ'idelüdür didi arslan eydür nice dîlkü bularuñ göre geldüklerinden saña fâ'ide nedür hele ben 'Arab 'Acem Türk ve Hindistân diyârlarında gezüp seniñçün mu'alece araram işde 'âkıbet buldum geldüm didi arslan eydür bu derde 'ilac nedür dîlkü eydür hükemâ eydürler ki kurduñ derisin şoyup ıssı iken egnine geyürsünler hemân şıhhat bulur dirler fî'l-hâl emr olınuş kurdı öldürdiler derisin şoydukdan sonra dîlkü kurduñ leşi üzerinde geçüp güler eydür ahmak olan 'âkil ile muğabele idicek böyle olur didi bundan nef'-i kelâm oldur ki pād-şâh katında olanlar kimseyi yaramaz vech üzerine aňlatmayalar ki ne kadar gerekse ihtimâm idüp şerlü işi dağı hayra döndürmege kaşd itsünler ki eylükden ziyân gelmez yaramazlık iden fâ'ide itmez (Letâyifü'l-Hikâyât, 44b/12-45a/13).

Görüldüğü üzere müellif, "hikâyet" başlığından sonra anlattığı aslan, kurt ve tilki hikâyesinden hareketle "bundan nef'-i kelâm oldur ki" ifadesinden sonra okuyucuya "yöneticilerin yanındaki insanların başkalarını olumsuz eleştirmemelerini, tam tersine olumsuz durumları olumluya çevirmek için gayret etmeleri"ni bir öğüt ve ders olarak vermektedir.

Müellifin hikâyelerden çıkarılacak dersi vermede kullandığı bir diğer yol, ilgili nasihatı manzum olarak vermesidir. Buna şu örneği vermek mümkündür:

Hikâyet

Bir ulu kişi kendü nefs eclüçin aḥşama eyü yimek ihzâr itmişdi aḥşam olduḡda dōstlarından birisi bunı ziyâfete da'vet itdi ḥarîf fikr idüp eydür da'vete varup nefâyis ta'âm yisem gerekdür eger bu ḥâzır olan ta'âmı yiyüp gidersem iştihâ kat' olur anda olan nefâyisden ḥazz itmesem gerekdür münâsib oldur ki bunı irteye şaklasam diyü fikr itmekte ittifâk şâhib-i da'vet buna tekrâr ḥaber itse gerekdi ḥâtırından çıḡdı unutdı bu ise ḥa şimdi ḥaber gelür ola diyü tevaḡḡuf idüp gözleri ḥalka gibi ḡapuda ḡaldı görđi ki nişfu'l-leyl oldı kimse gelmedi oturup ta'âmın yidi tamâm yidükden şoñra geldi bir kimesne ḡapuyı ḡaldı evde misin didi ḥarîf eydür ḥayfâ bir sâ'at daḡı şabr idemedüm şimdi varup ol ziyâfet nefâyisinden ḥazz idemem diyüp boḡazına barmaḡ urdı istifrâḡ itdi vardı ḡapuyı açdı meḡer bir kişi ḡonşı idi müm yakmaḡ için geldi meded şü mümı yakıvır didi ḥarîf bu ḥâli görüp bi-ḥuzür oldı neylesün iki cânibinden bile oldı

Beyt

[fâilâtün/fâilâtün/fâilün]

Gözleyen kendü hevâsın er degül

Pây-mâl-i nefis olan ser-ver degül

[mefâilün/mefâilün/feülün]

Ṭama' gibi cihânda ḡatı bed-ḡü

Ṭama' olmasa olmazdı ṭamu

bu hikâyetden murâd oldur ki el-ḥarîşu maḡrûmun min-ṭami'a zelle' mücibince ṭama'-kâr âdem cemî'-i zamânda maḡrûm u ḡordur (Letâyifü'l-Hikâyât, 27a/14-28a/2).

Bu hikâyede müellif, açḡözlü kimsenin başkasında olan bir şeyi arzularken kendi elinde olanı da kaybetmesini hikâye ederek tamahkâr olmanın kötülüḡünü anlatmaktadır. Hikâyeden çıkarılacak dersi bu şekilde verdikten sonra ayrıca iki beyit söylemektedir. Bu iki beyti söylemekteki amacı kıssadan hisse olan "tamahkâr olmanın kötülüḡü"nü daha iyi vurgulayabilmektir. Yani müellif, verdiḡi nasihatı söylediḡi beyitle daha etkili hâle getirmiştir.

Letâyifü'l-Hikâyât'ın içeriḡinde en dikkate deḡer husus, eserin manzum-mensur karışık olarak oluşturulmasıdır. Müellif; gerekli görđüḡü yerlerde, anlatılan hikâyenin içeriḡiyle uygun olarak, herhangi bir düzene baḡlı kalmadan beyit ve bentler söylemektedir. Gerek hikâyenin içerisinde gerekse hikâyenin sonunda manzum metinler ortaya konurken herhangi bir manzumenin söylenmediḡi hikâyeler de mevcuttur. Müellif, yeri geldiḡinde sadece manzum metin deḡil, kelâm-ı kibâr türünden sözleri de eserinde çokḡa kullanmaktadır. Ancak ilginç olan şü ki eserdeki manzum metinler dahi -bütün hikâyeler gibi- Ezop'a atfedilmektedir. Bunu

"Ezop daḡı pād-şâḡ öñinde yir öpüp du'â itdi ba'z-ı kışaş hikâyet geh mevâzi' mevâ'ız naşâyih şî'rdi taḡrîr itdi maḡallinde zıkr olınsa gerekdür" (Letâyifü'l-Hikâyât, 17a/14-17b/1)

ifadesinden anlamak mümkündür. Çünkü hikâye ve nasihatlarla birlikte "şîir söyledi, yerinde zikrolunacaktır." denmektedir.

Eserde toplam 92 beyit, 7 bent, 5 mısra, 10 kelâm-ı kibâr/atasözü, Kur'an'dan 1 ve Tevrat'tan 1 ayet yer almaktadır. Beyit, bent ve mısraların bir kısmı alıntı yapmak yoluyla esere konmuşken önemli bir kısmı müellifin konuya uygun şekilde söylediḡi beyit ve bentlerdir. Müellif, Hamdullah Hamdî'nin *Yûsuf u Zelihâ'sı*, Üsküplü İshak Çelebi'nin *Divân'ı*, İbni Kemâl'in (Kemâlpaşazâde) *Divân'ı* ve *Yûsuf u*

7 "Bir şeyi çok isteyen (harîs), ondan mahrum kalır."

Züleyhâ'sı,⁸ Tutmacı'nın *Gül ü Hüsvrev'i*, Şeyhî'nin *Har-nâme'si*, Sâdî'nin *Gülistân'ı* ve Abdolvâsî Cebelî'nin *Divân'*ından alıntılarla beraber Arapça, Farsça kelâm-ı kibâr/atasözleri ve sıradan söyleyişlere de eserde yer vermiştir. Tabii buna, yukarıda belirtildiği gibi, *Kuran* ve *Tevrat*'tan ayetleri de eklemek gerekir.

2.1. Aruz Kullanımı

Eserde gerek müellifin söylediği gerekse alıntılacağı beyit ve mısralarda aruz ölçüsü hâkimiyeti esastır ve hece ölçülü manzume yoktur. Toplam 104 manzumede 7 farklı bahir ve 11 farklı aruz kalıbı kullanılmıştır. Eserde, 48 kullanımla, en çok kullanılan bahir “remel” bahridir. Remel bahri içinde, aruz kalıplarından en çok 33 kullanımla “fâilâtün/fâilâtün/fâilün” kalıbı tercih edilmiştir. Bundan sonra 9 kullanımla “fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilün”; 3 kullanımla “feilâtün/feilâtün/feilün”; 2 kullanımla “feilâtün/feilâtün/feilâtün/feilün” ve 1 kullanımla “fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün/fâilâtün” kalıbı gelmektedir.

Eserde hezec bahriyle toplam 43 manzume söylenmiştir. Hezec bahrinden kullanılan kalıplar, 39 kullanımla “mefâilün/mefâilün/feülün”; 4 kullanımla “mefâilün/mefâilün/mefâilün/mefâilün” kalıplarıdır.

Bunların dışında “haff” bahrinden “feilâtün/mefâilün/feilün” 7; “muzâri” bahrinden “mefûlü/fâilâtü/mefâilü/fâilün” 4; “müctes” bahrinden “mefâilün/feilâtün/mefâilün/feilün” 2 ve “mütekârib” bahrinden “feülün feülün feülün feül” de 2 defa kullanılmıştır.

3. Kaynağı

Letâyifü'l-Hikâyât, Ezop anlatılarının yanısıra çeşitli eserlerden anlatıları bir araya getirdiği için bir hikâye mecmuası olarak değerlendirilebilir. *Letâyifü'l-Hikâyât*'taki anlatıların kaynaklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

3.1. Ezop Anlatıları

Letâyifü'l-Hikâyât'taki toplam 219 hikâyeden 9'u Ezop'un hayatı ile ilgilidir. Bu 9 hikâye çıkarıldığında, Ezop'a mâl edilen toplam 210 hikâyeden 131'i Ezop'un meşhur anlatılarıdır. Her ne kadar müellif, eserinin sonunda, kitabın “Yunan dilinden tercüme edildiği”ni ifade etse de, eserdeki fabllar ve letâif türünden diğer anlatılar birebir tercüme değildir. Müellif özü Ezop anlatıları olan fablları kendi üslubuyla yeniden söylemektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, eserdeki Ezop karakteri, tarihî hayatı hakkında az çok bilgi sahibi olunan Ezop ile örtüşmektedir, ama önemli bir farkla: *Letâyifü'l-Hikâyât*'taki Ezop, karşımıza bilge ve hikmet ehli Müslüman bir karakter olarak çıkmaktadır. Bu nedenle Ezop fablları ile eserdeki anlatılar arasında birçok fark ortaya çıkmaktadır.

⁸ Agâh Sırrı Levend, eser üzerine yaptığı incelemede “Züleyhâ” adlandırmasını kullanmış, yazım kuralları gereği yazısında kelimeyi “Züleyha” olarak yazmıştır. Bkz.: Agâh Sırrı Levend, “Kemal-paşazade'nin Yusuf u Züleyha'sı” *Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten* 17 (1969): 251-281.

Letâyifü'l-Hikâyât'taki anlatılarla Ezop fablları⁹ arasındaki önemli farklardan biri, Ezop anlatılarındaki Eski Yunan inançlarında yer alan tanrıların bu eserde değiştirilerek sunulmasıdır. Örneğin Ezop'un "Kendilerine Kral Arayan Kurbağalar"¹⁰ adlı fablında, göldeki kurbağalar, aralarında anlaşıp Tanrı Zeus'tan kendilerine bir kral göndermesini rica etmektedirler. Bu anlatıdaki Tanrı Zeus'un yerini, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta "pîr-i rûhânî" almıştır. Yine aynı fabl'da kurbağalar, başı boşluktan bıkmış olmaktan dolayı kral isterken *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta kurbağalar, içlerindeki yaramazların, zayıf ve acizlere zulmetmesini engelleyecek bir reis/kethüda talep etmektedirler. Burada yine Müslümanca bir bakış açısıyla, fablın değiştirildiği söylenebilir. Buna benzer değiştirmeleri Ezop fabllarındaki "Deveyle Zeus, Yolcuyla Hermes, Altın Yumurta Yumurtlayan Tavuk, Herkesin Ezdiği Yılan"¹¹ adlı fabllarda da görmek mümkündür. Ancak belirtmek gerekir ki *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta, Tanrı'nın birliği inancıyla uyuşmayan fablların bir kısmı yukarıdaki gibi değiştirilirken çoğu esere alınmamıştır. Bunların başında -yukarıda da değinildiği üzere- Yunan tanrılarının geçtiği fabllar yer almaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: Heykeltraş, Kötü Köleyle Afrodit, Tanrılar Hakkında Kavga Eden İki Adam, Kediyle Afrodit, Meşe Ağaçlarıyla Zeus, Hermes'le Heykeltraş, Hermes'le Gaia, Hermes'le Ustalar, Hermes'in Arabası ve Araplar, Zeus'la Tilki, Zeus'la İnsanlar, Zeus'la Apollon, Zeus'la Yılan, Zeus ve Nimet Dolu Küp, Zeus-Prometeus-Athena ve Momos, Zeus'la Kaplumbağa, Yargıç Zeus, Herakles'le Athena, Herakles'le Ploutos, Kargayla Hermes, Arılarla Zeus, Oduncuyla Hermes, İki Heybe (Prometeus'tan bahsedilmektedir.)¹²

Müellif, yine Ezop anlatılarında yer alan hayvanları fablın içeriğine daha uygun hayvanlarla değiştirmektedir. Örneğin Ezop fablında "Kedi ile Horoz"¹³ adıyla geçen fabl'da kedi, yemek için bir horoz yakalamakta ve horozu yemek için çeşitli bahaneler öne sürmekte; sonunda bütün iddialarında haksız çıktığı hâlde yine de horozu yemektir. Bu fabl'da geçen kedinin horozu yemesi, hepimize tuhaf gelmektedir. İşte bu fabl'daki kedinin yerini *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta sansar almakta, böylece bu tuhafılık ortadan kaldırılmaktadır. Fabl'daki diğer hususlarda ise pek bir farklılık yoktur.

Benzer bir değiştirme, Ezop fabllarında "Güzellik Hakkında Tartışan Kırlangıçla Kuzgun"¹⁴ adıyla geçen fabl'da görülmektedir. Bu fabl'da, kuzgun ve kırlangıç hangisinin daha güzel olduğu hususunda tartışmakta ve kuzgun, "kendisinin yaz-kış var olurken kırlangıcın sadece yazları var olabildiği"ni söyleyerek kırlangıcı susturmaktadır. *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta bu anlatıdaki kuzgunun yerini karga almaktadır. Çünkü, her ne kadar kuzgunun kargadan tek farkı daha büyük olması olsa da halk arasında karga, kuzgundan daha çok bilinir ve karga kelimesi kuzgun kelimesinden daha çok kullanılır. Anlatının diğer hususlarında bir değiştirme bulunmamaktadır. Benzer değiştirmeleri "Kartal, Kuzgun ve Çoban; Kendilerine Kral Arayan Kurbağalar; İshak kuşuyla Yarasa; Kuzgunla Güvercinler; Kaçak Kuzgun; Kurtla Balıkçıl; İki Arkadaşla Ayı; Eşek, Horoz ve Kurt; Nar Ağacı, Zeytin Ağacı ve Çalı; Ağustos böceği ile Karınca" adlı fabllarda da görmek mümkündür.¹⁵

⁹ Ezop fablları ile *Letâyifü'l-Hikâyât* arasında mukayese yapabilmek için İo Çokona tarafından çevirisi yapılan "Aisopos Masallar –Bütün Ezop Masalları–" adlı eser referans alınmıştır. Eser için bkz.: Aisopos, *Aisopos Masallar Bütün Ezop Masalları* (Çev. İo Çokona) (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017).

¹⁰ Aisopos, *Masallar*, 33. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 89b/12-90b/6.

¹¹ Sırasıyla bkz.: Aisopos, *Masallar*, 69; 125; 126; 138; 139. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 64a/1-4; 43b/3-10; 59b/3-10; 55b/1-6.

¹² Sırasıyla bkz.: Aisopos, *Masallar*, 1, 10, 22, 39, 48, 52, 53, 54, 54, 57, 58, 59, 60, 60, 61, 62, 78, 112, 122, 145.

¹³ Aisopos, *Masallar*, 7. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 32a/14-32b/12.

¹⁴ Aisopos, *Masallar*, 165. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 42a/1-5.

¹⁵ Bu fabllarda; kuzgunun yerini karga, yılan balığının yerini leylek, ishak kuşunun yerini ateş böceği, balıkçılın yerini turna, ayının yerini aslan, horozun yerini karga, zeytin ağacının yerini elma ağacı, ağustos böceğinin yerini çekirge almaktadır. Sırasıyla bkz.: Aisopos, *Masallar*, 3; 33; 37; 76; 77; 107; 122; 132; 154; 160. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 110a/5-110b/1; 89b/12-90b/6; 46a/3-9; 52a/4-11; 52a/11-52b/7; 62a/5-12; 108b/11-109a/13; 54b/2-12; 40b/11-41a/3; 59a/9-59b/3.

Bunların dışında, basit değişikliklerin olduğu fabllar da mevcuttur. Örneğin, “Hırsız Çocukla Annesi”¹⁶ adlı Ezop anlatısında çocuk, annesinin kulağını koparıırken; bu anlatının *Letâyifü'l-Hikâyât*'taki hâlinde ise hırsız çocuk, annesinin burnunu koparmaktadır. Avcıyla Tarla Kuşu¹⁷ adlı Ezop fablında avcı, tarla kuşuna şehir kurduğunu söylerken, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta kale kurduğunu söylemektedir. Yine Ezop fablında heyecan verici bir olayın olmadığı “Maymunla Yavruları”¹⁸ adlı fabla, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta maymunların tazılar tarafından kovalanması ve yakalanıp maymunun sevdiği yavrusunun tazılarca parçalanması eklenmiştir.

Kısacası eserdeki Ezop'a ait olan anlatılar çoğunlukla İslam kültür dairesine muhalif olmayacak şekilde değişikliğe uğratılmakta ve kıssadan hisse bölümleri de hem İslamî değerler göz önünde bulundurularak hem de müellifin anlayış ve yorum kabiliyeti ölçüsünce değiştirilmektedir.

3.2. Phaedrus Derlemesi Olan Ezop Anlatıları

Letâyifü'l-Hikâyât'taki toplam 22 hikâye, Phaedrus tarafından derlenen “*Ezop Masalları*” adlı eserde yer almaktadır. Bunlardan 5 anlatı, İo Çokona tarafından çevirisi yapılan “*Aisopos Masallar, Bütün Ezop Masalları*” adlı eserde bulunmadığı hâlde Phaedrus tarafından derlenen “*Ezop Masalları*” adlı eserde yer almaktadır.

Trakya'nın Philippi adlı küçük bir kentinde doğan, ancak daha sonra Roma'ya getirildiğinden hayatını Roma'da geçiren ve kendisi de Ezop gibi bir köle olan Phaedrus bu eserini, Ezop'un masallarını iambus vezniyle Latince olarak yeniden söylemek ve kendi hayatıyla ilgili anlatıları da eklemek yoluyla oluşturmuştur (Phaedrus, 2000, 5). Phaedrus bunu “*Ezop Masalları*”nın 3. Kitap önsözünde, “Ezop'un masallarına, beni felakete götürecek yeni masallar ekledim.” (Phaedrus, 2000, s.8) diyerek dile getiriyor. Phaedrus eserindeki anlatıları Ezop'tan aldığı dile getirdiğine ve *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta da Ezop anlatısı olarak kaydedildiğine göre, aşağıda adları verilen 5 fablın asıl kaynağı olarak Ezop'u görmek mümkündür.

Letâyifü'l-Hikâyât'ta yer alıp kaynağı, Phaedrus tarafından derlenerek meydana getirilen “*Ezop Masalları*” olan anlatılar, “Sadık Köpek;¹⁹ Tavukla İnci;²⁰ Koyun, Köpek ve Kurt;²¹ Doğuran Köpek;²² Ezop ve Küstah Adam”²³ adlı anlatılardır. Yine diğerlerinde olduğu gibi müellif bu anlatıları da kendince değiştirerek yeniden söylemiştir.

Phaedrus'taki anlatılarla *Letâyifü'l-Hikâyât*'taki anlatılar arasındaki en önemli fark, Phaedrus'takilerin manzum, *Letâyifü'l-Hikâyât*'takilerin mensur olmasıdır. Bununla beraber Phaedrus'ta fabldan çıkarılacak ders, fablın başında söylenirken; *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta Ezop tarzına uygun olarak kıssadan hisse, anlatının sonunda söylenmektedir. Bunun dışında içerikte ve hikâye kahramanlarında da küçük değişiklikler görülmektedir. Müellif, hikâyeleri kendi yorumu, üslubu ve birtakım farklılıklarla, yeniden anlatmakta, böylece esere kendi damgasını vurmaktadır.

¹⁶ Aisopos, Masallar, 142. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 43b/11-44a/10.

¹⁷ Aisopos, Masallar, 136. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 43a/11-43b/2.

¹⁸ Aisopos, Masallar, 147. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 107b/4-13.

¹⁹ Phaedrus, *Ezop Masalları*, 42. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 69a/8-69b/2.

²⁰ Phaedrus, *Ezop Masalları*, 73. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 72a/7-15.

²¹ Phaedrus, *Ezop Masalları*, 38. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 72b/8-73a/4.

²² Phaedrus, *Ezop Masalları*, 39. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 73a/4-14.

²³ Phaedrus, *Ezop Masalları*, 65. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 84a/10-84b/5.

3.3. La Fontaine Anlatıları

Ezop'un ardılı olup onun yolunu takip eden ve Ezop'un anlatılarını Avrupa'da yayan en önemli şair şüphesiz La Fontaine'dir. 1621 yılında Fransa'da doğmuş olan La Fontaine, manzum olarak ortaya koyduğu masallarının konusunu, öncelikle halktan daha sonra da takipçisi olduğu Bidpai, Phaedrus ve tabii ki de Ezop'tan almıştır (La Fontaine, 1991, s.1).

Letâyifü'l-Hikâyât'ta, La Fontaine'nin anlatıları arasında yer alan toplam 51 hikâye mevcuttur. Bunlardan 2'si İo Çokona'nın yayımladıkları ile Phaedrus-*Ezop Masalları*'nda olmayan fabllardır. Bunların adları, La Fontaine'nin masallarında, "Aslanın Sarayı"²⁴ ve "Ayı İle Bahçe Meraklısı"²⁵ olarak geçmektedir. "Aslanın Sarayı" adlı fablın fabldan çıkarılacak ders kısmında saray yöneticilerine seslenen La Fontaine, onların ne ayı gibi açık sözlü ne de maymun gibi dalkavukça davranmalarını söyleyip, zaman zaman bir şey sorulunca kaytarmalarını²⁶ salık verir. Birtakım değişikliklerle, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta yer alan fablda da müellif, okuyucuya bazı sorular için "bilmiyorum" demenin insanı kurtaracağını ifade etmektedir.

La Fontaine, Ezop'tan birçok masal konusu alıp onları kendince söyleyip tarihe mâl ettiğine göre, bu "Aslanın Sarayı" adlı fablın kaynağı olarak da Ezop'u görmek mümkündür. La Fontaine'de yer alan "Ayı İle Bahçe Meraklısı" adlı fabl ise *Kelile ve Dimne*,²⁷ ve Mevlânâ'nın *Mesnevi*'sinde²⁸ de bulunan yaygın bir anlatıdır. Bu fablın kaynağı olarak, Ezop'tan da eski olan, Beydebâ'nın *Kelile ve Dimne* adlı eseri görülebilir.

3.4. Kelile ve Dimne

Kelile ve Dimne; tahminen miladi 3. yüzyılda, bir Hind hükümdarının oğlunu eğitmekle görevlendirilen bir rahip tarafından yazıldığı düşünülen, Pançatantra adlı anlatılardan Karataka ve Damanaka adlı iki kardeş çakalın hikâyelerinin anlatıldığı bir eserdir. Eserin Sâsânî hükümdarı 1. Enûşirvan zamanında Pers diline tercümesi yapılmış olup *Kelile ve Dimne*, bahse konu iki çakalın Fars dilindeki karşılığıdır. Fars dilinden Arapçaya ise -bazı katkılarla- İbnü'l-Mukaffâ tarafından tercüme edilen eser, diğer dillere bu Arapça tercümesinden çevrilmiştir. Eser, Beydebâ adındaki bir filozofla Debşelim adlı bir hükümdarın karşılıklı konuşmaları şeklinde düzenlenmiştir. Eserdeki hikâyelerin kahramanları çakal, tilki, aslan, öküz, maymun, kaplumbağa, kedi, fare, güvercin, baykuş, karga, leylek, balıkçıl, ördek gibi hayvanlardır (Karaismailoğlu, 2022, s. 210-212).

Şüphesiz *Kelile ve Dimne*'deki hikâyeler Ezop, Mevlânâ, La Fontaine gibi birçok isme kaynaklık etmiş ve âdeta mîrî malı olmuştur. O nedenle ki, *Kelile ve Dimne*'de yer alan toplam 5 hikâye, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta da kısmen içerikleri değiştirilerek bulunmaktadır. Bunlar *Kelile ve Dimne*'deki adlarıyla "Serçelerin İntikamı"²⁹, Bahçevan³⁰, Fare İle Kurbağa³¹, Hind Padişahı Beridon ve Papağan Fenze³², İki Kadınlı Adam"³³ adlı hikâyelerdir.

²⁴ La Fontaine, Bütün Masallar, 267-268. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 26a/8-26b/11.

²⁵ La Fontaine, Bütün Masallar, 315-317. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 69b/2-15.

²⁶ Tilki, kral olan aslanın sarayı çok kötü kokmasına rağmen, kralın sorduğu, sarayın kokup kokmadığı sorusuna "Gribim, burnum koku almıyor." cevabını veriyor, yani soruyu cevaplamaktan imtina ediyor, kaytarıyor.

²⁷ Bkz.: Beydebâ, *Kelile ve Dimne* (4. Baskı) (Çev. Selahattin Alpay) (Bedir Yaynevi, Tarihsiz), 104.

²⁸ Bkz.: Mehmet Zeren, *Mesnevi*'de Geçen Bütün Hikâyeler (22. Baskı) (Nar Yayınları, 2008), 78.

²⁹ Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, 68. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 30b/8-31b/1.

³⁰ Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, 104. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 69b/2-15.

³¹ Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, 229. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 23a/8-23b/12.

³² Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, 232. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 60a/5-60b/3.

³³ Beydebâ, *Kelile ve Dimne*, 275. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 109a/13-109b/11.

Kelile ve Dimne, çerçeve hikâye tekniği ve Filozof Beydebâ ile Hükümdar Debşelim'in karşılıklı konuşması yoluyla oluşturulmuş bir eserdir. Bununla birlikte, muhtemelen, bir şehzadenin yetiştirilmesinde kullanılmak üzere kaleme alınmıştır. O nedenle, bir siyasetnâme olma özelliğini de haizdir. *Letâyifü'l-Hikâyât* ise hemen herkese hitap edecek şekilde, ders vermek maksadıyla, kısa hikâyelerin derlenmesi yoluyla oluşturulmuştur. Bu nedenle iki eserin birbirinden gerek içerik gerekse üslup olarak çok farkları vardır. Ayrıca yukarıda bahse konu edilen ve *Letâyifü'l-Hikâyât*'taki anlatılarla içerik benzerliği bulunan beş hikâye, Ezop anlatıları içerisinde de yer almaktadır. Muhtemelen bahse konu bu beş hikâyenin öncelikli kaynağı, Ezop anlatılarıdır. Ancak ana kaynak, *Kelile ve Dimne*'dir; çünkü *Kelile ve Dimne*, Ezop'tan yaklaşık 3 yüzyıl önce kaleme alınmış hikâyeleri barındırmaktadır. Ezop'un da bu hikâyeleri işitip kendi üslubunca söylemesi mümkündür.

3.5. Mevlânâ'nın Mesnevî'si

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, altı ciltten ve yaklaşık 25700 beyitten müteşekkil *Mesnevî*'sinde tasavvufi mesajlarını verirken hikâye anlatma yolunu da kullanmıştır. Mehmet Zeren'in “*Mesnevî'de Geçen Bütün Hikâyeler*” adlı çalışması ile mukayese edildiğinde, *Mesnevî*'deki hikâyelerden 6'sı, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta da geçmektedir. Bunlar Mehmet Zeren'in kitabındaki adlandırmalarla “Ava Giden Aslan, Kurt ve Tilkinin Hikâyesi³⁴; Aynın Dostluğu³⁵; Tuzağa Düşen Kuşun Öğüdü³⁶; Sakanın Eşeği³⁷; Üç Arkadaş³⁸; Kurbağa İle Fare³⁹” adlı anlatılardır. Bunlardan “Kurbağa ile Fare; Ava Giden Aslan, Kurt ve Tilkinin Hikâyesi; Sakanın Eşeği” Ezop anlatıları arasında; “Aynın Dostluğu” ise *Kelile ve Dimne*'de farklı adlarla yer alırken “Tuzağa Düşen Kuşun Öğüdü” ile “Üç Arkadaş” *Letâyifü'l-Hikâyât*'ın bahsedilen kaynakları arasında sadece *Mesnevî*'de yer almaktadır.

Bu iki hikâye, esas itibarıyla, kaynak eser *Mesnevî*'deki hikâyelerle çokça benzeşmektedir ancak anlatıların birebir aynı olmaması *Letâyifü'l-Hikâyât* müellifinin bu anlatıları, *Mesnevî*'den doğrudan doğruya almadığını, belki okumasının üzerinden çok uzun zaman geçtikten sonra yazdığını ya da bir şekilde duyduğu hikâyeyi eserine kaydettiğini düşündürmektedir. Muhakkak ki müellif, eserinde kendi üslubuna ve amacına uygun değişiklikler yapmıştır.

3.6. Nevâdir-i Süheylî

Letâyifü'l-Hikâyât'ın kaynaklarından sayılabilecek bir diğer eser, Süheyl b. Ahmed Hemdem'in *Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir*⁴⁰ adlı eseridir. Bu eser, *Nevâdir-i Süheylî* adıyla meşhur olmuş ve çok okunmuştur. 4. Murat zamanında kaleme alınan eser, 31 bölüm ve 204 hikâyeden oluşup çoğunlukla Türk ve İslam tarihine, özellikle de Emevî ve Abbâsî hanedanlarına ait hikâyelere eserde yer verilmektedir. Eserin yurt içinde ve yurt dışında toplam 34 nüshası bilinmektedir (Yalçınkaya, 2010, s. 32-33).

Letâyifü'l-Hikâyât'ta, *Nevâdir-i Süheylî*'de geçen iki anlatı yer almaktadır. Bunlar *Nevâdir-i Süheylî*'deki adlarıyla “Anlayış, Zekâ ve Feraset Hakkındadır”⁴¹ ile “Kadı İyâz'ın Zekâsı Hakkındadır”⁴²

³⁴ Zeren, *Mesnevî'de Geçen Bütün Hikâyeler*, 47. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 40b/4-11.

³⁵ Zeren, *Mesnevî'de Geçen Bütün Hikâyeler*, 78. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 69b/2-15.

³⁶ Zeren, *Mesnevî'de Geçen Bütün Hikâyeler*, 193. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 97a/3-97b/15.

³⁷ Zeren, *Mesnevî'de Geçen Bütün Hikâyeler*, 225. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 48a/9-48b/9.

³⁸ Zeren, *Mesnevî'de Geçen Bütün Hikâyeler*, 267. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 98b/11-99a/10.

³⁹ Zeren, *Mesnevî'de Geçen Bütün Hikâyeler*, 272. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 23a/8-23b/12.

⁴⁰ Eser için bkz.: Süheylî Ahmed b. Hemdem, *Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir* (2. Baskı) (Haz. İlknur Kerenci) (Büyüyen Ay Yayınları, 2015).

⁴¹ Süheylî, *Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir*, 47. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 9b/13-11a/6.

⁴² Süheylî, *Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir*, 52. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 99a/11-100a/6.

adlı hikâyelerdir. Bahsedilen bu iki hikâye *Nevâdir-i Süheylî*'de birbiri ardınca kayıtlıdır. Çok ayrıntılı şekilde isim verilerek ve Arapça ifadeler kullanılarak anlatılan bu iki hikâye, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta ayrıntıya girilmeden genel bir şekilde anlatıldığına göre, *Letâyifü'l-Hikâyât* müellifi ya bu hikâyeleri duymuş, dinlemiş ya da çok önceden *Nevâdir-i Süheylî*'den okumuş olabilir. Hikâyelerin içeriği *Nevâdir-i Süheylî* ile tam olarak uyduğundan bu hikâyelerin kaynağı olarak *Nevâdir-i Süheylî* düşünülebilir.

3.7. Câmî 'ü'l-Hikâyât

Letâyifü'l-Hikâyât'ta,

"...bir nedîm-i 'âlimi vardı ki hiç bir zamânda hizmetinden hâlî olmazdı her gice pād-şâh uyusun diyü Câmî 'ü'l-Hikâyeden beşer hikâye söyledî..." (*Letâyifü'l-Hikâyât*, 112a/12-15).

cümlesiyle, "*Câmiü'l-Hikâye*" adlı bir eserden bahsedilmekte ve bir padişah nediminin, her gün uyumadan önce padişaha, bu eserden beş hikâye okuduğu söylenmektedir. Yazma eser kataloglarında yapılan bir taramada, birebir bu adla herhangi bir esere rastlanmamış ancak "*Câmi 'ü'l-Hikâyât*" ve "*Cevâmi 'ü'l-Hikâyât*" adlarındaki eserlerin kataloglarda kayıtlı olduğu görülmüştür. Bu eserlerden üçünün transkripsiyonlu metinlerine ulaşılmıştır. Bunlar, İsmail b. Âlî'nin *Câmi 'ü'l-Hikâyât*,⁴³ Celâl-zâde Salih Çelebi'nin *Cevâmiü'l-Hikâyât ve Levâmiü'r-Rivâyât Tercümesi*⁴⁴ ile Nazîr İbrâhîm'in *Câmi 'ü'l-Hikâyât Tercümesi*⁴⁵ adındaki eserlerdir. Bu eserlerin içeriği baştan sona kontrol edildiğinde İsmâil b. Âlî'nin *Câmi 'ü'l-Hikâyât* adındaki eserinde bulunan bir hikâye ile Nazîr İbrâhîm'in tercümesindeki bir hikâyenin, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta da mevcut olduğu görülmektedir. Nazîr İbrâhîm'in tercümesindeki hikâye, Celâl-zâde Salih Çelebi'nin *Cevâmiü'l-Hikâyât ve Levâmiü'r-Rivâyât Tercümesi*'nde de kayıtlıdır.

Kanunî Sultan Süleyman dâruşşifâsında kâtip olan İsmail b. Âlî, *Câmiü'l-Hikâyât* adlı eserini, Arapça ve Farsça kaynaklarda gördüğu hikâyeleri tercüme etmek yoluyla oluşturmuştur. Bu eserin 104a varağında kayıtlı olan Lokman Hekim'in oğluna ettiği nasihatı barındıran hikâye⁴⁶ *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta da birtakım farklarla kayıtlıdır.

Nazîr İbrâhîm'in tercümesindeki hikâyede ise, Şakîk b. İbrâhîm Belhî'nin Türkistan'a gidip orada bir put yapan kişiyle karşılaştığında, put yapana "Putu neden secde edersin, seni yaratan Hudâ'ya secde et, sana ancak O'nun faydası dokunur." demesi üzerine putperest "Sana rızkın şehrinde de gelirdi, o hâlde neden rızık için Türkistan'a geldin?" deyip Şakîk-i Belhî'nin yaratıcısına rızık konusunda güvenmediğini ima etmesi üzerine, Şakîk'in bu doğru cümleden dolayı, memleketine geri dönüp tövbe etmesini konu alır.⁴⁷ *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta da yer alan bu anlatıda Şakîk-i Belhî'nin yerini "bir fakir kimse" almıştır.

Letâyifü'l-Hikâyât müellifinin *Câmi 'ü'l-Hikâye* adlı bir eserden bahsetmesi, bu isme yakın şekilde adlandırılmış olan yukarıdaki kitapları gördüğünü, belki de okuduğunu düşündürmektedir. Ancak, burada sadece iki hikâye alınmış ve Lokman Hekim hikâyesi de fazlaca değiştirilip hikâyeye eklemeler

⁴³ Eser için bkz.: İsmail b. Âlî, *Câmiü'l-Hikâyât* (Haz. Tuncay Bülbül) (Grafiker Yayınları, 2011).

⁴⁴ Eser için bkz.: Celâl-zâde Sâlih Çelebi, *Cevâmi'ü'l-Hikâyât Ve Levâmi'ü'r-Rivâyât Tercümesi* (İnceleme-Metin) (Haz. Tuncay Bülbül) (TEZMER, 2017).

⁴⁵ Eser için bkz.: Nazîr İbrâhîm, *Câmiü'l-Hikâyât Tercümesi* (Haz. Müjgân Çakır) (DBY Yayınları, 2019).

⁴⁶ İsmail b. Âlî, *Câmiü'l-Hikâyât*, 249. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 104a/3-105a/8.

⁴⁷ Nazîr İbrâhîm, *Câmiü'l-Hikâyât Tercümesi*, 169. / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 29b/3-30a/4.

yapılmıştır. Ayrıca bu hikâye çokça bilinen, yaygın bir hikâyedir ki müellif belki bu iki hikâyeyi işittiği şekliyle ve kendince düzenleyerek eserine koymuştur.

3.8. Letâif-i Lâmi'î

Letâif-i Lâmi'î, Lami'î Çelebi tarafından, içerisindeki bazı mühtecen ve laubali hikâyeler dolayısıyla, dağınık ve tamamlanmamış vaziyette, oğlu Abdullah'a teslim edilen hikâyelerin Abdullah Çelebi tarafından gözen geçirilip, eksikleri tamamlanarak ve bir kısmı da atılarak oluşturulan hikâye kitabıdır.⁴⁸ Eser, “*Letâif-i Lami'î*” adıyla şöret bulsa da “*Letâifnâme*”, “*Mecma u'l-Letâif*” ve “*Sefineyi Letâif*” adlarıyla da bilinmektedir. Eserin ismi, Kâtip Çelebi'nin *Kesfû'z-Zünûn*'unda, “*Mecma u'l-Letâif*” olarak geçmektedir. Eser, müellifinin ifadesiyle, 1526'da yazılmaya başlanmış ve bir yıl sonra bitirilmiştir (Ayan, 1994, s. 56).

Esasen mensur olan eserin içerisinde, yeri geldiğinde söylenmiş çokça manzum bölüm mevcuttur. Eser; giriş, beş bölümden meydana gelen esas kısım ve hâtmeden oluşur; ekser yekün itibarıyla dinî, ahlâki, öğretici bölümler barındırır, ancak eserde müstehcen kısımlar da vardır.⁴⁹

Letâif-i Lami'î'deki “Köpeğin Hâkime Vasiyeti”⁵⁰ adlı hikâye ile *Letâiyfü'l-Hikâyât*'taki “Vaşyyet-i Seg-i Râhib”⁵¹ adlı hikâye konu ve içerik bakımından birbirine benzemektedir. Hikâyelerdeki temel konu, paranın gücü ve kullanılması yoluyla problemlerinin çözülmesidir. Hikâyeler arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir: Lami'î Çelebi'de Müslüman toplum içerisinde ve belirsiz kişiler arasında geçen olaylar *Letâiyfü'l-Hikâyât*'ta Hristiyan toplum arasında geçmektedir. *Letâiyfü'l-Hikâyât*'ın müellifi, eserde yer ve kişi ismi vererek, hikâyeyi hakikaten olmuş gibi anlatmaktadır. Olayın geçtiği yer Selanik, olayın merkezindeki patrik ise Elitarka'dır. İçerik, hikâyelerde aynıdır ancak hikâyeden hareketle verilmek istenen mesajlarda farklılıklar vardır. Lami'î Çelebi'de kıssadan hisse rüşvetin kötülüğü, âlimlerin hırslarına yenilmeleri, ilimlerini hırslarını tatmine vesile kılmaları iken, *Letâiyfü'l-Hikâyât*'ta paranın ve altının netâmeli işleri halletmesidir. Dolayısıyla, müelliflerin bu hikâyelerden hareketle vermek istedikleri hisseler, birbirinden çok farklıdır.

Letâif-i Lâmi'î miladi 1527'de tamamlanmıştır. *Letâiyfü'l-Hikâyât*'ın da aynı yüzyılın sonlarında ya da takip eden yüzyılın başında kaleme alındığı düşünüldüğünde, Lami'î'deki hikâyenin, *Letâiyfü'l-Hikâyât*'taki anlatıya kaynaklık etmesi mümkündür. Ancak bu hikâye, toplum arasında farklı şekilleri ile çok yaygın bir hikâyedir ve hikâyeden verilmek istenen mesajlar, birbirinden çok farklıdır. Bu nedenle *Letâiyfü'l-Hikâyât* müellifinin hikâyeyi Lami'î'den almayıp, duyduğu anlatıyı kendince yorumlayarak anlattığı ya da başka bir kaynaktan hikâyeye ulaştığı düşüncesi ağır basmaktadır.

3.9. Binbir Gece Masalları

Binbir Gece Masalları, Arapça adı “*Elfe Leyle ve'l-Leyl*” olan anonim bir eserdir. Aslı Arapça olan eser, Şehrâzât'ın Padişah Şehriyâr'a, her gece hikâye anlatıp hikâyeyi en ilginç yerinde keserek ertesi geceye

⁴⁸ Lami'î Çelebi ve oğlu Abdullah arasında “Abdullah, oğlum, işte şu birkaç eksik parçayı al, bak. Amma ciddiyetten uzak lâtifeler ve boş şakalar yüzünden kötülüğe meyilli düşüncelerden sakın!” dediğinde Abdullah verdiği parçaları incelemiş ve babasına “Bu kadar gayretten sonra niçin tamamlanmasına himmet sarfedilip inâyet buyrulmamış?” diye sorar. Babası oğluna “Baktım, netice itibarıyla şaka tarzında söylenmiş beyhude söz ve insanı mühim ve faydalı işinden alkoyacak bir oyundur. Dün gece yakmak istedim. Fakat, içindeki hikmetli sözlerin kaybolmasına gönül rıza göstermedi.” (Lâmi'î-zâde Abdullah Çelebi, 1994, s. 17-18) şeklinde bir konuşmanın geçtiğinden bahsedilmektedir.

⁴⁹ Eser için bkz.: Lami'î Çelebi, *Latîfeler Kitabı Letâif-i Lâmi'î* (Haz. Yaşar Çalışkan) (Büyüyen Ay Yayınları, 2015).

⁵⁰ Lami'î Çelebi, *Latîfeler Kitabı*, 215-218 / *Letâiyfü'l-Hikâyât*, 87a/2-88a/3.

⁵¹ Rahibin Köpeğinin Nasihati

bırakması şeklinde kurgulanmış ve çerçeve hikâye tekniğiyle ortaya konmuştur. *Binbir Gece Masalları*, Arapçadan birçok dile tercüme edilmiş ve dünya edebiyatında çok bilinen bir eser hâline gelmiştir (Ulutürk, 1992, s. 180-181).

Binbir Gece Masalları'ndaki⁵² bir hikâye, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta da geçmektedir. *Binbir Gece Masalları*'nda "Eşek ve Öküzün Çiftçiyle Yaşadıkları"⁵³ adıyla yer alan bu hikâye, bir çiftçinin hayvanların dilini, Allah'ın lütfuyla, öğrenmesiyle başlar. Ancak onun bu yeteneği eşyle arasının açılmasına sebep olur. Adam bu sıkıntılı durumu horozdan aldığı ders ile çözer. *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta da olay *Binbir Gece Masalları*'nda olduğu gibidir. Ancak *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta adam, Hz. Süleyman'ın öğrencisi olarak gösterilir ve hayvanların dilini anlamayı Hz. Süleyman'dan öğrenmiştir. *Binbir Gece Masalları*'nda masaldan herhangi bir ders murad edilmezken, *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta bu anlatıdan hareketle, "kişinin eşine sahip çıkması ve sırrını kadınlara vermemesi" öğütlenmektedir.

Binbir Gece Masalları son derece geniş olması ve bu eserden sadece bir hikâyenin *Letâyifü'l-Hikâyât*'ta kayıtlı olması, o hikâyenin de yaygın olarak bilinen bir hikâye olması, müellifin bahse konu hikâyeyi bir başka kaynaktan almış ya da duyduğunu kaydetmiş olabileceğini düşündürmektedir.

3.10. Diğer Kaynaklar

Letâyifü'l-Hikâyât'ın bahsedilen kaynaklarının dışında müellif, eserinde, okuduğu kitaplara da atıflar yapmaktadır. Bu kitaplar onun hikâyelerindeki bilgileri hangi eserlerden aldığı hususunda fikir vermektedir. Yukarıda ismi geçen Câmî ü'l-Hikâye dışında müellif, yeri geldiğinde tarih, siyer, adap ve hayvanât kitaplarından, eserinde, isim vermeden bahseder: "*Siyerü'l-ahbâr ve tevârih kitâblarında şöyle mesûrdur ki...*" (Letâyifü'l-Hikâyât, 17b/7-8).

Müellif yararlandığı kitaplardan genel olarak "kütüb-i evâyl" yani "evvelki kitaplar" diye bahsetmektedir. Bununla kendi zamanından çok önceki kitapları kastettiği anlaşılmaktadır. Çünkü bu ifadeyi Hz. Lokmân'ın hikâyesini anlatırken kullanmaktadır: "*Kütüb-i evâyilde mesûrdur ki Lokmân-ı Hakîm biñ yıl yaşamışdır ...*" (Letâyifü'l-Hikâyât, 104a/3-4).

Letâyifü'l-Hikâyât'ın hâtıme bölümünde,

"...lisân-ı Yunanîde ve zebân-ı 'Umrâniyye[de] vâkı' olan kütüb-i tevârihiyye vü aḥbâr u siyer-i lisân ki bu Türkî dile terceme olunmamışdır..." (Letâyifü'l-Hikâyât, 113a/8-10).

ifadesiyle yararlandığı kitapların, Yunan milletinin ve İsrâiloğullarının dilinde yazılan tarih, aḥbâr ve siyer kitapları olduğunu, bunları tercüme ettiğini bildirmektedir. Yine

"kütüb-i Yunanîde şöyle mesûrdur ki Karadeñiz Akdeñizle muttasıl degül idi..." (Letâyifü'l-Hikâyât, 103b/6-7).

diyerek Yunan milletinin dilindeki kitapları okuduğunu ya da bildiğini ortaya koymaktadır.

Müellif, ayrıca hayvanlar hakkında bilgi veren bir kitaptan bahsetmektedir ki adı "*Havâss-ı Hayvânât*"tır: "...*Havâşş-ı Hayvânâtda mesûrdur ki arslan ölmüş ḥayvânuñ etin yimez...*" (Letâyifü'l-

⁵² Eser için bkz.: *Binbir Gece Masalları*, (2. Baskı, Cilt 1) (Çev. Ekrem Demirli ve Sümeyra Özkan) (Alfa Yayınları, 2017).

⁵³ *Binbir Gece Masalları*, 12 / *Letâyifü'l-Hikâyât*, 82a/4-83a/15.

Hikâyât, 109a/3-4). Bu isimle iki yazma eser Bosna Hersek Gazi Hüsrev Kütüphanesi Türkçe Yazmaları’nda kayıtlıdır ancak eserler, dijital olarak kaydedilip kullanıma sunulmamıştır.

Müellif, kitap adı vermeden “*nite kim âdâb-ı şoĥbetde meşûrdur*” (Letâyifü'l-Hikâyât, 4a/9) ifadesi ile sohbet adabı kitaplarından da bahsetmiş ve şarap meclisindeki adapla alakalı bir beyit alıntılamıştır:

[Beyt]

[mefâilün/mefâilün/feûlün]

“Gerek sâkî içe evvel piyâle

İde ġayrılara andan ĥavâle” (Letâyifü'l-Hikâyât, 4a/10).

Bu beytin, şairi ve kayıtlı olduğu eser tespit edilememiştir ancak beytin “sâkinâme” türünde bir eserden alınmış olması muhtemeldir.

Letâyifü'l-Hikâyât’ın büyük bir bölümü Ezop anlatılarından oluşsa da yazma eserde, diġer kaynaklardan olan anlatılarla kaynaġı tespit edilemeyenler hayli fazladır. Ezop anlatıları dışında kaynaġı tespit edilen hikâyelerin kaynak eserlerle arasında çok fark olması, müellifin fazlaca deġişiklik yaparak hikâyeleri kendi üslubuyla ve altlarına beyitler eklemek yoluyla söylemesi, bu anlatıları neredeyse orijinal hâle getirmektedir. Müellif anlatılara âdetâ kendi damgasını vurmuş ve kendi üslubuyla orijinal sayılabilecek bir eser vücuda getirmiştir. O nedenle anlatıların çoğunun müellifin duyduklarını yeniden kurgulayarak anlatması şeklinde oluşturulduğu kanısı ağır basmaktadır. Nitekim metnin bazı yerlerinde “*Râvî eydür meġer ehl-i Mışır ol zamânda Kıbîler idi*” (Letâyifü'l-Hikâyât, 21b/3-4), “*Râvî eydür bir Türk eri vardı...*” (Letâyifü'l-Hikâyât, 92b/9) gibi cümlelerde geçen “râvî eydür” vurgusu, müellifin duyduklarını da esere kaydettiğini göstermektedir.

4. Türü

Letâyifü'l-Hikâyât’ın türü üzerine yapılması gereken ilk deġerlendirme onun bir hikâyeye mecmuası olmasıdır. Mecmua, “Aynı veya farklı türden seçilmiş çeşitli hacimlerdeki metinlerin ve risâlelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eserler...”dir (Uzun, 2003, s. 265). *Letâyifü'l-Hikâyât*, farklı kaynaklarda kayıtlı olan çeşitli anlatıları bir araya getirdiğinden (Ezop, Beydebâ ve Mevlânâ’dan hikâyeler; Letâif-i Lâmiî, Nevâdir-i Süheylî ve Binbir Gece Masalları’ndan anlatılar) bu yönüyle bir hikâyeye mecmuası olarak deġerlendirilebilir. Mecmualar, zaman içerisinde gelişim göstererek belli bir düzen hâlinde oluşturulmuşlardır. *Letâyifü'l-Hikâyât*, belli bir düzene sahip olsa da, bölümlere, gruplara ayrılmış deġildir. Giriş mahiyetinde Ezop’un hayat hikâyesi verildikten sonra,

“...ve daġı Esopuñ ĥâl-i ĥayâtında vâkı’ olan ĥikâyetlerinden ki her birinden envâ’ naşâyih ü mevâ iz ĥâ[şı] olur zıkr olındı cümlesinden biri budur ki...” (Letâyifü'l-Hikâyât, 24b/4-6).

ifadesiyle hikâyeler anlatılmış ve 113a varağındaki kısa hâtîme ile eser bitirilmiştir. Bu yönüyle *Letâyifü'l-Hikâyât*, eski edebiyattaki klâsik eser tertibine riayet edilerek düzenlenmiştir.

Letâyifü'l-Hikâyât’ın 1b ile 24b varakları arasında, Ezop’un hayat hikâyesi kayıtlıdır. Bu bölümü, bir biyografi metni olarak deġerlendirmek mümkündür. Ancak bu bölümde, çoğunlukla rivayete dayalı bilgiler, Ezop’la ilgisi bulunmadığı hâlde ona yaşatılan çeşitli vakalar mevcuttur. Bunlara, Lokman Hekim hakkında da anlatılan dil hikâyesini,⁵⁴ bir kişinin hamam kapısının önündeki taşı kenara itmesini

⁵⁴ Letâyifü'l-Hikâyât, 1b/1-5a/4.

içeren hikâye⁵⁵ ve Ezop'un kabir içinde define bulması hikâyelerini⁵⁶ örnek olarak vermek mümkündür. Bununla beraber, bir karganın kilise mücevherini getirip bir fakirin önüne bırakması ve Ezop'un bu durumu etraftaki bir krala tabi olup esir olma, haraç verme olarak yorumlaması,⁵⁷ Ezop'un Bâbil hükümdarı Elyekrus tarafından ölümünün emredilmesine rağmen celladın onu bir kabrin içerisinde saklaması, Mısırlılar'ın sansara tapması ve Ezop'un sansarla ilgili tedbiri⁵⁸ gibi ayrıntılar da kurmaca olarak bu biyografi içerisinde konulmuş, ayrıca Ezop'a Müslüman ve muvahhid kimliği yüklenmiştir. Bütün bunlardan dolayı bu biyografiyi, bir menkabevî biyografi olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Eserde Ezop'un menkabevî hayatıyla ilgili olarak 9 hikâye kayıtlıdır.

Letâyifü'l-Hikâyât'ın içerisinde yer alan anlatıları bir tür "hikâye" olan fabllar ve lâtifeler içerisinde değerlendirmek gerekir. Bu anlatıların tamamı, bir hikâyede bulunması zorunlu olan "olay anlatımı ve olayı yaşayan kişilerin, kahramanların, varlıkların bulunması" özelliklerine sahiptir.

Fabl, insanlar arasında görülen yanlış ve bozuk durumları eleştirmek, düzeltmek, çeşitli durumlarla ilgili ders vermek amacıyla anlatılan, ama insanlar yerine temsilen hayvan, bitki ya da cansız varlıkların, hatta insan organlarının kullanıldığı⁵⁹, anlatım esasını teşhis ve intak yönteminin oluşturduğu kısa hikâyedir. Buna *Letâyifü'l-Hikâyât*'tan aşağıdaki anlatıyı örnek vermek mümkündür:

Hikâyet

Bir dilkü bir dölâblu kuyuya gelir aşagada bir tekerlek peynir görür dölâba yapışup aşaga iner yukaruya çıkmak ister çıkmaz ittifâk bir aç kurd gezerken ol araya çıkagelür dilküyi görüp bunda neylersin dir dilkü eydür iy kardaş eyü geldüñ şunda bir tekerlek peynir buldum bir kerre yiye toydum dükenmez gel sen dañı karnuñ toyur didi neylesün hileden ne haberi var aldanup aşaga indi kurd dölâba binüp inerken dilkü dölâbuñ çıkan tarafına binüp yukaru çıkdı kurd gördi hâl bir yüzden dañı oldu dilküye eydür bu hileden gârazuñ nedür didi dilkü eydür 'aceb olmaz bu zamândur kimin aşaga indürür kimin yukaru çıkarur didi

[Mısrâ']

[feilâtün/feilâtün/feilâtün/feilün]

(fâilâtün)

Büsitândur bu cihân kimi biter kimi yiter (Letâyifü'l-Hikâyât, 67a/6-67b/2).

Bu anlatıda, kahramanların hayvanlar olması, hayvanlar temsilinde insana ait özelliklerin anlatılması, ders vermenin temel amaç olup dersin fablın sonunda açıkça belirtilmesi ve anlatımda teşhis ve intakın belirgin yöntemler olarak kullanılması bu anlatıyı fabl yapmakta; onu fıkra, masal, lâtife gibi fablla karıştırılan türlerden ayırmaktadır.

Bu anlatı bir fıkra değildir, çünkü fıkralar bir fıkra tipi etrafında oluşturulur. Yine bu anlatıda masallara özgü olan klâsik yapı (döşeme, olay, dilek) yoktur. Masallarda girişte tekerlemelerin söylendiği döşeme bölümünün bulunmasıyla sonunda söylenen dilek bölümü, masalı fabllardan ayırmaktadır. Ancak bu anlatıyı lâtifeden ayırmak güçtür; çünkü Türk edebiyatında, içerisinde gülmece unsuru bulunsun bulunmasın, ders verme ve düşündürme fonksiyonuna sahip her anlatıya lâtife denebilmektedir. Ancak lâtifeleri fabllardan ayırmak gerekir ki burada temel ayırım noktası, fabllarda olayların hayvanlar temsilinde anlatılıp, sonunda anlatıdan çıkarılacak dersin açıkça söylenmesidir. Lâtifelerde anlatı

⁵⁵ Letâyifü'l-Hikâyât, 6a/2-6b/1.

⁵⁶ Letâyifü'l-Hikâyât, 14b/5-15b/1.

⁵⁷ Letâyifü'l-Hikâyât, 15b/2-17b/7.

⁵⁸ Letâyifü'l-Hikâyât, 17b/7-22b/5.

⁵⁹ Ezop'un Karımla Ayaklar, La Fontaine'nin Mide ve Uzunlar adlı fabllarında kahraman olarak insan uzuvları kullanılmıştır. Bkz.: Aisopos, Masallar, 74; La Fontaine, Bütün Masallar, 106.

kahramanları, hayvanlardan ziyade insanlardır ve lâtifelerde anlatılardan çıkarılacak ders ekseriyetle söylenmez, kişinin düşünme yeteneğine bırakılır. Ancak bazı müelliflerin eserlerinde tercih ettikleri yol olarak lâtifeden çıkarılacak dersi söylemeleri, o anlatıları lâtife olmaktan uzaklaştırmaz. Bu durumu müellifin özel tercihi olarak görmek gerekir.

Burada fabllarla ilgili olarak akla bir soru gelmektedir: Kahramanları hem hayvanlar hem de insanlar olan anlatılar hangi kategoride değerlendirilmelidir? Bu sorunun cevabını doğru verebilmek için iki ayrıntıya dikkat etmek gerekir: Birinci olarak, kahramanları hem insanlardan hem hayvanlardan oluşan bir anlatıda; esas kahraman olarak anlatıda yer alıp teşhis ve intak sanatıyla kendisine insan özelliği yüklenen bir hayvan varsa, bu anlatıları fabl olarak değerlendirmek gerekir. Buna *Letâyifü'l-Hikâyât*'taki “Pençesini Ağaca Kıstıran Aslan ve Adamla Tilki” adlı anlatı örnek olarak verilebilir:

Ḥikâyet

Bir gün bir kişi şahrâya çıkar görür ki bir arslan elin bir ağacın yaruğuna kısdurmuş zâr zâr ifiler merhamet idüp bu arslanı esirger balta ile ağacı ortasından yarar arslanun eli çıkar arslan kendözin boş göricek ol âdemün üzerine hücum ider ol kişi éydür niçün zulm idersin seni şunuñ gibi belâdan kurtardum 'ivazi bu midur arslan éydür yâ ben açlıktan helâk mı olayım evvel kişiye cân gerek andan cihân bu ešnâda bir dilkü geldi étdiler sen kâdimuz ol dilkü éydür huşuş nedür bunlar ahvâli beyân idicek dilkü éydür ben bu kažiyyeyi olduğı gibi fehm idüp görmeyince faşl itmege kâdir degülüm didi arslan dağı bî-te' emmül elin evvel olduğı gibi ağacın yaruğuna şokar ol âdem dağı baltayı çeküp alur arslanun eli evvelki gibi yaruğda kalur dilkü éydür var imdi işiñe git zîrâ eylük bilmezlere bu kadar çok degüldür didi bu ḥikâyetden murâd oldur ki eylük bilmeyen kimesneler bu maķûle belâya giriftâr olurlar

Beyt

[mefûlü/fâilâtü/mefâilü/fâilün]

Bu dehr mezra'ında kişi ekdüğün biçer

Ḥurmâ-yı ter bitürmeye hergiz kıru diken (*Letâyifü'l-Hikâyât*, 25a/8-25b/8).

Bu anlatıda hayvanlarla beraber insan da kahraman olarak yer almaktadır. Burada kahramanlardan birinin insan olması bu anlatıyı fabl olma özelliğinden uzaklaştırmaz; çünkü esas olan hayvanların insan gibi teşhis ve intak edilmesi, hayvan temsilinde insanların anlatılmasıdır.

İkinci olarak, kahramanları hem insan hem hayvan olduğu hâlde, hayvana doğal hâlden başka bir özellik yüklenmeyen yani insana ait özellikler verilmeyip teşhis ve intak edilmeyen anlatılar ise fabl olarak değerlendirilemez. Buna örnek olarak *Letâyifü'l-Hikâyât*'taki “Köpeklerle Birlikte Yetiştirilen Kurt Yavrusu”nu örnek olarak vermek mümkündür:

Ḥikâyet

Bir çübân bir kırd enigini bulup köpekler ile bile beslerdi büyüdi koyuna gelen kırdları bile kovardı köpekler döner ol dönmeyüp cenk iderdi sâ'ir itler ne yirlerse bu dağı andan yirdi bir gün furşant bulup bir koyunu pâreledi yimege başladı bu köpekler gördiler bu et[e] bir üşdiler bile yidiler çübân ağah olup kırdı öldürdi nef'-i kelâm oldur ki degme kerre her nesne aşlına çekmek olmaz imdi bed-fi'l olanların eylüğine aldanup tegâfûl itmeyeler

Beyt

[fâilâtün/fâilâtün/fâilün]

Âkâbet [ki] şîr-zâde şîr olur

Mîr-zâde beydür [ol] emîr olur (*Letâyifü'l-Hikâyât*, 44b/4-12).

Bu anlatıda kahramanlar arasında yer alan köpekler ve kurt yavrusuna doğal hâllerinden başka bir özellik yüklenmemiş ve bu varlıklar teşhis ve intak edilmemişlerdir. Burada geçen hayvanları, olayda

müdahil olup, olayın seyrinde etkin bir varlık olarak görmek de mümkün değildir. O hâlde bu anlatıyı fabl olarak değerlendirmek doğru olmaz.

Letâıyifü'l-Hikâıât'ta toplam 119 fabl kayıtlıdır.

Letâıyifü'l-Hikâıât'taki anlatıların bir kısmı da lâtifeler içerisinde değerlendirilebilir. Lâtifeler, anlatım tekniği açısından bir hikâyedir. Çünkü onda bir olay aktarımı söz konusudur ve olayı yaşayan kişiler vardır. Lâtime söyleyicisi, insanların günlük hayatını, duyuş ve düşünüş biçimlerini, gelenek ve göreneklerini temele alarak bunlardan tariz, gülmece, hikmet ve nasihat ortaya koyar. Lâtifeler, bu ve başka birtakım özellikleriyle fabl, fıkra ve masal gibi türlerden ayrılır.

Lâtifeleri fabllardan ayıran temel özellik, bu anlatılarda hayvanların insan karakterinde yer almaması, hayvanların teşhis ve intak edilmemesidir. Lâtifeler, fıkralarda olduğu gibi bir fıkra karakteri (Nasreddin Hoca, İncili Çavuş, Bekrî Mustafa) etrafında oluşmaz, sıradan her insan lâtifenin kahramanı olabilir. Yine lâtifelerde ders verme ve düşündürme esas iken fıkralarda bu, esas maksat değildir, sadece güldürmek amacıyla da fıkralar söylenebilir. Lâtifeler, masalların yapısına benzemezler. Masallarda klâsik yapı (döşeme, olay, dilek) varken lâtifelerin yapısı masallardan farklıdır ve lâtifelerde giriş tekerlemeleri ile sonuçtaki dilek kısmı yer almaz.

Aşğıda *Letâıyifü'l-Hikâıât*'taki bir lâtime örneği yer almaktadır:

Hikâıet

Bir kömürci bir debbâđıñ evine konuk olur ortalarında bisâı baş olur münâsebet düşüp kömürci éydir siziñ muşâhabetüñüzden ziyâde hazz itdüm 'aceb siziñle berâber der-kâr olmak olur mıydı diyince debbâğ éydir bu muhâverete kâbiliyyet yokdur zirâ biz anı ki çalışur ağardruz anı siz karardursız didi nef'-i kelâm budur ki mâ-beynde münâsebet olmayıcak ittiñâd u iñtilâı it[me]mek evlâymış

Beyt

[mefâılün/mefâılün/feılün]

İder her cins cinsi ile pervâz

Kebüterle kebüter bâz ile bâz⁶⁰ (*Letâıyifü'l-Hikâıât*, 34a/15-34b/6).

Bu anlatı yukarıda bahsedilen sebeplerden ötürü bir fabl, fıkra ya da masal değildir. Bu anlatıyı lâtime yapan özellikler; olay kahramanlarının insan olması, insanlar arasındaki bir olaydan hareketle bir hikmet ve nasihat ortaya konması, anlatıya bir nüktenin hâkim olması, düşündürme amacı gütmesidir.

Burada belirtmek gerekir ki, yukarıda fabllarda geçtiği üzere, içerisinde hayvanların doğal karakter özellikleri ile yer aldığı ve teşhis ile intakın bulunmadığı anlatılar, fabl değillerdir ve masal, fıkra gibi türler içerisinde de değerlendirilemezler. Bunları da lâtime türü içerisinde değerlendirmek gerekir. Yani, içerisinde hayvanların doğal özellikleriyle yer aldığı, bir hikmet ve nasihat amacıyla anlatılıp ders verilen hikâyeler de lâtime olarak değerlendirilmelidir. Buna *Letâıyifü'l-Hikâıât*'taki "Kazlar İle Turnalar" anlatısı örnek verilebilir:

Hikâıet

Bir alay kazlar bir bölük turnalarla bir şahrâda gezerlerdi avcılar ırakdan gelürken gördiler turnalar pervâz-ı çâbük olmağın hevâya perrân olup kazlar semüz ü şakıl olmağın uçmayup sayıyâdlar bu

⁶⁰ Beyit, "Kebüter bâkebüter bâz bâbâz; koned hem-cins bâhem-cins pervâz" atasözünün Türkçeye nazımla tercümesidir. "Güvercin güvercinle şâhbâz (doğan) şâhbâzla; her cins kendi cinsiyile uçar." Atasözü için bkz: Hüseyin Rahmet Nejad, Ferheng-i İstılâhât ve Darbu'l-Meselhâ-yı Pârsî (İntişârât-ı Ârif Kâmil, H.1393/M.2014), 102.

kazları tutarlar 'âkile hisse oldur ki turna gibi çâbüik olmak ile kaz gibi şakîl olmağın tuhâfetin añlaya bir kişünün ne kadar dünyâda dünyâya ta'alluğu olursa ol kadar yüki ağır olur (Letâyifü'l-Hikâyât, 49a/7-12).

Bu anlatı bir fabl değildir çünkü hayvanlara insana ait özellikler verilmemiştir ve hayvanlar anlatıda doğal hâlleri ile bulunmaktadır. Müellif sadece hayvanların bu hâlini bir nasihat ve hikmete malzeme yapmıştır. O hâlde bu tür anlatılar da birer lâtifedir.

Letâyifü'l-Hikâyât'ta toplam 91 lâtife kayıtlıdır.

5. Yazarı

Letâyifü'l-Hikâyât'ta müellif, kendi hakkında bilgi sunmamakta ve adını da vermemektedir. O nedenle, müellif üzerine söylenebilecek şeyler ancak eserden kırık dökük çıkarılabilecek şeylerdir.

Eserin hâtimesindeki

"eger bu 'abd-i zālün tâli'[i] müsâ'id olup bu terceme-i kitâb-ı nâ-yâbı nazar-ı iksîr-i esed-i pād-şâhî ve huzûr-ı sa'âdet-mevfûr-ı hazret-i saltanat-penâhiye vuşul bulup fi'l-cümle maqbûl olursa..." (Letâyifü'l-Hikâyât, 113a/4-6).

ifadesinden müellifin eseri, yaşlılık döneminde yazdığı anlaşılmaktadır. Bu yaşlılık döneminin hangi yaşlar arasında olduğunu tespit etmek mümkün görünmemektedir.

Müellifin eserde kullandığı dile bakıldığında, eserin dilinin Eski Anadolu Türkçesinin son devresine denk geldiği düşünülebilir. Çünkü eserde ikili kullanımlar söz konusudur. Yani bir ekin hem Eski Anadolu Türkçesine hem de Osmanlı Türkçesine yakın söylenişi eserde yer almaktadır. Bu da metnin 16. yüzyılın sonunda yazılmış olabileceğini akla getirmektedir. Bununla birlikte müellifin, eserini yaşlılık döneminde yazdığı düşünülürse, 16. yüzyılın sonu 17. yüzyılın başlarında yaşadığı tahmin edilebilir. Zaten Klâsik Türk edebiyatında "letâif" türü eserler ve "letâif" adlandırması 15 ve 16. yüzyıl ile sonrasına denk gelmektedir.

Eserdeki "Vaşıyyet-i Seg-i Râhib"⁶¹ adlı anlatıda geçen

"Zamân-ı kadîmde Selanikde bir manastırda bir mütemevvil keşîş vardı mâl ü ni' met ü gînâ vü vüs'ati gibi hamâkat u cehâlet[i] hadd ü kemâlde idi" (Letâyifü'l-Hikâyât, 87a/2-4).

ifadesi ile hikâyenin devamında söylenen "...*paṭriḳ Eliṭarka ki bu yirlerde Pāyzbāḥ dîrler işidür...*" (Letâyifü'l-Hikâyât, 87a/8-9) ifadesinde Selanik'ten "bu yirler" diye bahsetmesi eserin Balkan coğrafyasında, Selanik kenti civarında yazıldığını düşündürmektedir. Bununla beraber, müellifin bir hikâyede net şekilde isim vermesi alışılmış bir durum olmadığı hâlde, burada patriğin ismini "Elitarka" olarak verip ayrıca "buralarda" ifadesiyle, kast ettiği bölgedeki "Payzbāḥ/Payzbah" lakabını da vermesi, müellifin bu ismi yaşadığı bölgede çokça duyduğunu ya da sağlam bir kaynaktan bilgi aldığını göstermektedir. Eserde ayrıca Balkan coğrafyasıyla ilgili özel yer adlarının çokluğu da müellifin bu coğrafyayı bildiğini ortaya koymaktadır. O hâlde müellifin, Balkan coğrafyasında doğup büyüme de, buralara yakın bir bölgede yaşadığı tahmin edilebilir.

Eserin üslubundaki güzellik ve akıcılık, söyleyişteki incelik, müellifin sanat ve edebiyatla iştiğal eden okumuş bir kimse olduğunu düşündürmektedir. Nitekim eserde Türk edebiyatının önemli isimlerinden

⁶¹ Rahibin Köpeğinin Nasihatı

beyitlerin alıntılanmış olması bunu göstermektedir. Ayrıca, eserde geçen "...nite kim ādāb-ı şoḥbetde mesḫūrdur..."; "Siyerü'l-aḥbār ve tevārīḥ kitāblarında şöyle mesḫūrdur ki..."; "Ḥayvānāt kitābında mesḫūrdur ki..."; "...kütüb-i Yunanīde şöyle mesḫūrdur ki..." gibi ifadeler, müellifin ilmî derinliğe sahip olduğunu, bahsi geçen konularla ilgili kitapları okuduğunu ortaya koymaktadır. Bununla beraber,

"...lisān-ı Yunanīde ve zebān-ı 'Umrāniyye[de] vākı' olan kütüb-i tevārīḥiyye vü aḥbār u siyer-i lisān ki bu Türkî dile terceme olunmamışdır rüşen 'ibārāt ve ḥüb işlāḥātla terceme olur..." (Letâyifü'l-Hikâyât, 113a/8-11).

ifadesi ile müellif, Yunan ve İsrailoğulları'nın dilinden tercüme yaptığını belirttiğinden, onun bu dillere de vukūfu olduğu anlaşılmaktadır. Müellifin ilmiyle ilgili bu hususlardan dolayı onun bir müddet medrese tahsili gördüğünü söylemek mümkündür.

Müellifin hayatı ile ilgili bir diğer dikkate şayan nokta da müellifin eseri bir padişaha sunmak için yazmasıdır. Bu durum,

"...bu terceme-i kitāb-ı nā-yābı nazar-ı iksir-i esed-i pād-şāhī ve ḥuzūr-ı sa'ādet-mevfūr-ı ḥazret-i salṭanat-penāhiye vuşul bulup fi'l-cümle maḫbūl olursa..." (Letâyifü'l-Hikâyât, 113a/4-6).

ifadelerinden anlaşılmaktadır. O hâlde müellif padişaha ulaşabilecek derecede ve konumda olmalıdır. Bu yönüyle de belki saraya yakın bir kişi olduğu belki de -ilmi derecesinde- devlette vazifeli olduğu düşünülebilir.

Özetle, eserden müellif hakkında çıkarılabilecek bilgi çok çok azdır ve ancak tahmine dayalı bilgilerdir. Balkan coğrafyasına yakın bir yerde yaşamış olduğunu düşündüğümüz müellifin medrese tahsili gördüğü ve belli bir derecede ilme sahip olduğu, eserini yaşlılık döneminde kaleme aldığı rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç

Hakkında bilgi verilmeye çalışılan *Letâyifü'l-Hikâyât*, öncelikle bir Anadolu (Frigya/Amorium) olan Ezop'un Anadolu Türkçesi ile söylenmiş hikâyelerini derceden bir eser olması hasebiyle dikkat çekmektedir. Müellif eserinden "tercüme bir eser" olarak bahsetse de *Letâyifü'l-Hikâyât*, birebir tercüme bir eser olmayıp müellif, Ezop anlatılarını Türk-İslam kültür dairesine uyarlamış ve amacına uygun şekilde değiştirmiştir. Eserde ayrıca Ezop dışındaki hikâyecilerin anlatılarına da yer verilmiştir.

Son derece açık ve güzel bir üslupla anlatılan hikâyelerin dili, Türkçenin Eski Anadolu Türkçesi devresi olup eser aynı zamanda bu dönemin imla özelliklerine de sahiptir. Bir başka çalışmada eserin dil ve imla hususiyetleri üzerinde durulacaktır.

Letâyifü'l-Hikâyât'ın -lâtfeye ve fabllar barındırması hasebiyle- öğretici ve eğitici yönü ağır basmaktadır. İçerisinde bulunan anlatılar, insanlara düşünmeyi, öğrenmeyi ve ibret almayı salık verir. Bu yönüyle eserin eğitici ve öğretici yönü, en az edebî kıymeti kadar önem arz eder. Okuyucu; eserde bulunan anlatıların her birisinden çok farklı nasihatler alabilir, kendince hisseler elde edebilir. O nedenle ahlâk ve değer eğitimi açısından ayrı bir kıymeti haizdir.

Bugün, hemen el altında bulunabilecek "*Ezop Masallar*" ve benzeri adlarla yayımlanan çalışmalarda yaklaşık 350 kadar Ezop anlatısına rastlanmaktadır. Ancak bu, Ezop anlatıları sadece 350 adettir, anlamına gelmez. Ezop'a ait olup da ilim dünyasının dikkatini çekmeyen bir kısım hikâyelerin *Letâyifü'l-*

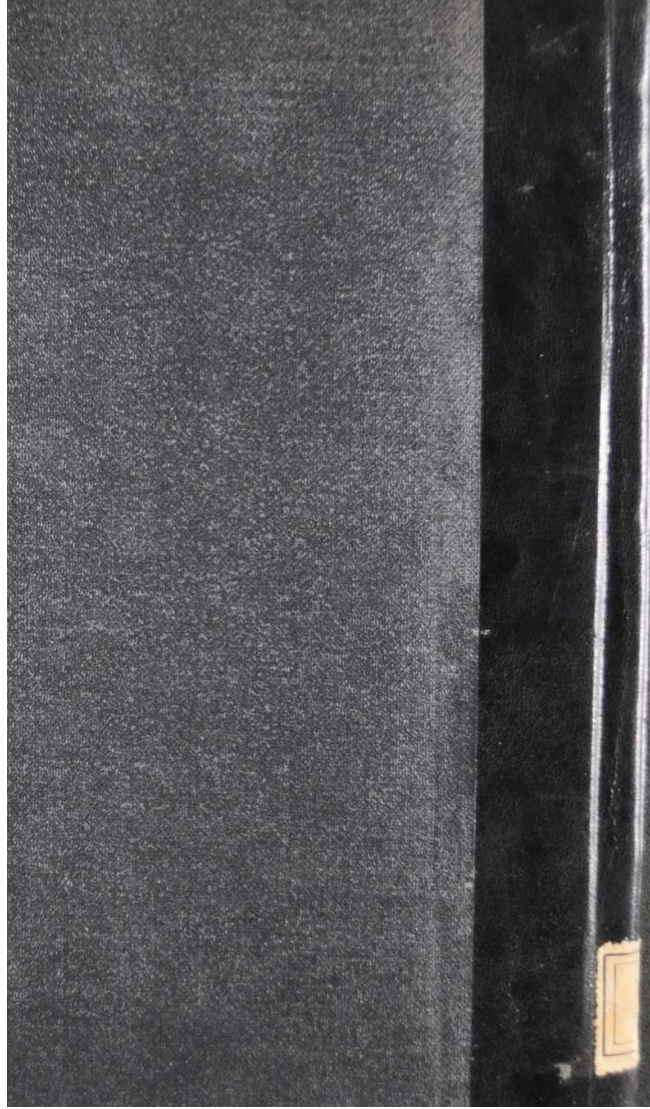
Hikâyât'ta bulunması mümkündür. Bahse konu anlatıların tespiti Ezop anlatı dağarcığını genişletecektir.

Kaynakça

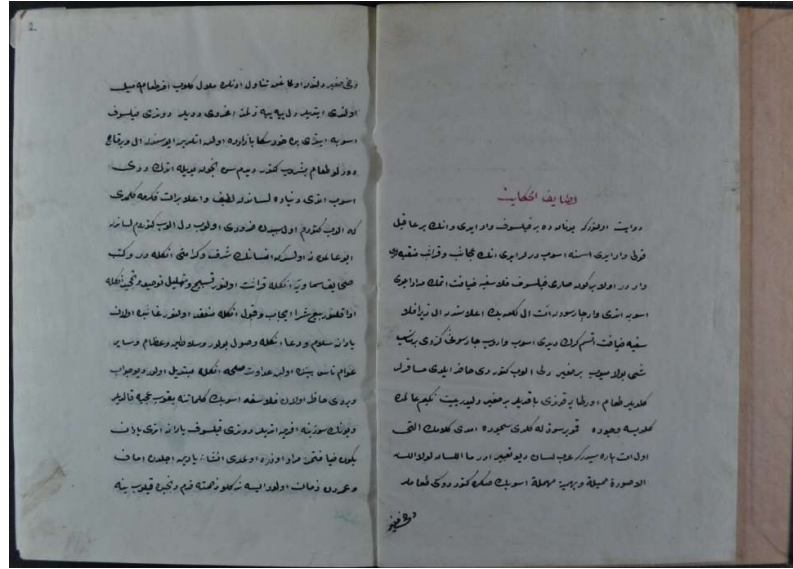
- Aisopos. (2017). *Aisopos Masallar, Bütün Ezop Masalları* (Çev.: İo Çokona). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ataç, N. (2008). *Aisopos Masalları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Ayan, G. (1994). "Lamiî Çelebi'nin Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (1), 43-65.
- Beydebâ. (Tarihsiz). *Kelile ve Dimne* (Çev.: Selahattin Alpay) (4. Baskı). Bedir Yayınevi.
- Binbir Gece Masalları*. (2017). (Çev.: Ekrem Demirli ve Sümeyra Özkan) (2. Baskı) (Cilt 1). Alfa Yayınları.
- Celâl-zâde Sâlih Çelebi. (2017). *Cevâmiu'l-Hikâyât ve Levâmiu'r-Rivâyât Tercümesi (İnceleme-Metin)*. (Haz.: Tuncay Bülbül). TEZMER.
- Cunbur, M., Kaya, D., Ünver, N., Yılmaz, H. (1999). *Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gönçer, S. (1971). *Afyon İli Tarihi* (Cilt 1).
- İsmail b. Âlî. (2011). *Câmiu'l-Hikâyât* (Haz.: Tuncay Bülbül). Grafiker Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (2022). Kelile ve Dimne. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, (25), 210-212.
- La Fontaine, J.D. (1991). *Bütün Masallar* (Çev.: Sabahattin Eyüboğlu). Cem Yayınları.
- Lamiî Çelebi. (2015). *Latîfeler Kitabı Letâif-i Lâmiî* (Haz.: Yaşar Çalışkan). Büyüyen Ay Yayınları.
- Lâmiî-zâde Abdullah Çelebi (1994). *Latîfeler* (Haz.: Yaşar Çalışkan). MEB Yayınları.
- Levend, A. S. (1969). Kemal-paşazade'nin Yusuf u Züleyha'sı. *Türk Dili Araştırma Yıllığı-Belleten* (17), 251-281.
- Nazîr, İ. (2019). *Câmiu'l-Hikâyât Tercümesi* (Haz.: Müjgân Çakır). DBY Yayınları.
- Nejad, H. R. (H.1393/M.2014). *Ferheng-i Istılâhât ve Darbu'l-Meselhâ-yı Pârsî*. İntişârât-ı Ârif Kâmil.
- Phaedrus. (2000). *Ezop Masalları* (2. Baskı) (Çev.: Türkan Uzel). Öteki Yayınları.
- Süheyli, Ahmed b. Hemdem. (2015). *Acâibü'l-Meâsir ve Garâibü'n-Nevâdir* (Haz.: İlknur Kerenci) (2. Baskı). Büyüyen Ay Yayınları.
- Ulutürk, V. (1992). "Binbir Gece". *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, (6), 180-181.
- Uzun, M.İ. (2003). "Mecmua". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, (28), 265-268.
- Yalçınkaya, Ş. (2010). "Süheyli, Ahmed". *TDV İslam Ansiklopedisi*. TDV Yayınları, (38), 32-33.
- Yüksel, İ. (2016). *Amoriumlu Ezop* (1. Baskı). Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları.
- Zeren, M. (2008). *Mesnevî'de Geçen Bütün Hikâyeler* (22. Baskı). Nar Yayınları.

EK: Bazı Tıpkıbasım Görüntüleri

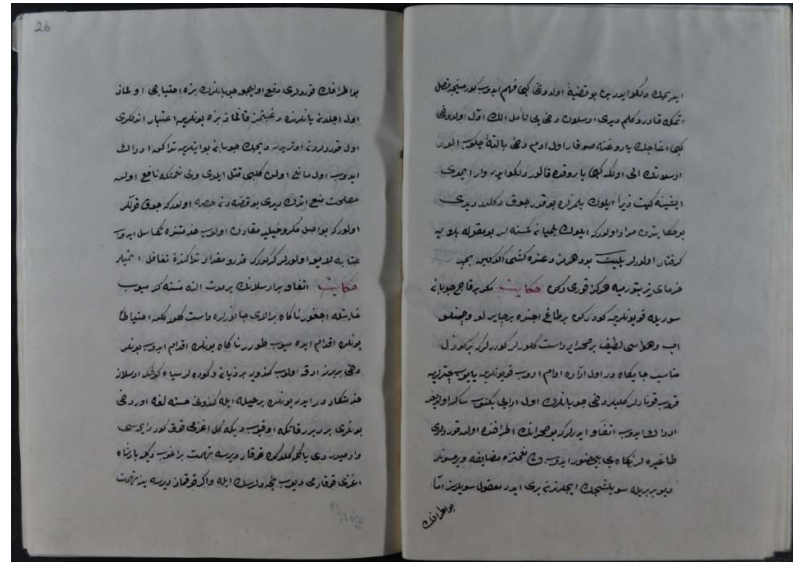
Ön Kapak

1b, 2a

25b, 26a

Arka Kapak

